

IV. VERMAHTOVI POKOLJI SRPSKOG CIVILNOG STANOVNIŠTVA U JESEN 1941. GODINE

1. Pokolj u Kraljevu

Kao što se moglo videti još pri aktiviranju 342. ID, Vermahtova ubijanja po Srbiji nisu se ograničavala samo na Jevreje, Rome i komuniste, već su uključivala i ostalo stanovništvo. Za vreme povlačenja iz južnog dela Srbije u oktobru 1941, u gradovima Kraljevu i Kragujevcu, Vermahtove jedinice koje su se tamo stacionirale, priredile su dva pokolja koji još i danas važe kao simboli ratnog zločina nacionalsocijalističkog okupatora u Jugoslaviji.

Pošto su partizanske jedinice okupacionu zonu 717. ID južno od Beograda skoro potpuno odsekle od ostale vojske, morao je okupator krajem septembra 1941, uz žestoku borbu, da preda gradove Užice (gde se nalazila fabrika oružja)¹ i Čačak. Jedinice 717. ID koncentrisane su u Kraljevu i Kragujevcu. Vermaht je sa okruglo 2.200 ljudi² zaposeo grad Kraljevo:

„Evakuacija Užica i Čačka - do koje je moralo doći usled sve otežanijeg snabdevanja - ohrabriće neprijatelja da nadire dalje ka istoku, najpre prema Kraljevu. Predaja Kraljeva ne dolazi u obzir.”³

Jedinice 717. ID očekivale su napad. Iako 717. ID po obučenosti grupa,⁴ prema Bemeovom mišljenju, još nije bila sposobna za poduhvate ipak je stupila u akciju na Kraljevo. Prilikom vršenja inspekcije, oficir za vezu sa Vermahtovim zapovednikom za Jugoistok, major Jais, sa zadovoljstvom je primio saznanje o snazi 749. IR 717. ID:

¹ U gradu se nalazila najveća fabrika oružja u Srbiji. Iako su delove mašinskog parka još u avgustu 1941. odneli okupatori i uprkos stalnim pokušajima bombardovanja od nemačkih letelica, mogli su partizani sve do osvajanja grada od 342. ID u novembru 1941., da proizvedu preko 16.500 oružja, 2,7 miliona bojevih metaka i 1.000 granata. Tako su oni prvi put raspolagali oružjem koje nisu zaplenili od neprijatelja ili nakon kapitulacije jugoslovenske armije sakrili (*Jugoslavija u Drugom svetskom ratu*, str. 57).

- Na dan 1. 10. 1941. nalazile su se u Kraljevu sledeće Vermahtove jedinice: 850 ljudi 749-og pešadijskog puka (IR) pod majorom Dešom, 550 ljudi 737-og pešadijskog puka pod potpukovnikom Vildermutom, osim toga 320 strelaca i straže folksdojčera. Sve jedinice bile su pod komandom 717. ID (BA-MA. RH 24-18/87, Putni izveštaj majora Jaisa između ostalog i o Kraljevu, od 6. 10. 1941).

³ *Isti izvor*. RW 24-30/277, telegram Vrhovne kom.-e LXV 717.-oj ID, 3. 10. 1941.

⁴ *Isti izvor*, RH 24-18/87, zabeleška radi orijentacije načelnika AOK 12, Ferč, o opštem stanju u Srbiji preko generala Bemea, 26. 9. 1941.

„Pešadijski puk Kdr. 749 je do sada oštro dejstvovao protiv ustanika, spaljivanje kuća i hapšenja su u toku. Velik deo stanovništva Kraljeva sposobnog za odbranu (650 ljudi) uhapšen je u fabrici vagona. [...] Major Deš (Desch) ostavlja veoma dobar utisak i očevidno je gospodar situacije.“⁵

Dana, 5. oktobra, usledio je napad boraca otpora na Kraljevo, koji je svakako mogao da bude odbijen od nemačkih trupa.⁶ Dan kasnije, fabrika aviona Dornier zatvorena je zbog „radne nepouzdanosti“, a zaposleni uhapšeni,⁷ tako su prošli i radnici fabrike vagona - kao i zaposleni na železnici. Zajedno su internirani u jednoj hali fabrike vagona, očito su se nemački okupatori plašili akcija sabotaža.⁸ 10. oktobra 1941. javio je divizijski komandant 717. ID, general Hofman, da neprijatelj „pokušava da opkoli Kraljevo i da sa svih strana zatvore prilaze njemu. [...]. Neprijateljske jedinice su vodene apsolutno svrsishodno (srpski oficiri i vojnici!). Njihova borbena snaga i vodenje znatno su se poboljšali.“⁹

Istovremeno, podneo je general Hofman zapovedniku Srbije, Bemeu, nekoliko predloga o tome kako bi se po njegovom mišljenju efikasnije moglo suzbijati uspešno probijanje neprijateljskih jedinica, uzimajući u obzir balkanski uzus.¹⁰ Njegov katalog mera prostirao se počev od trpanja u konclogore „dokonih badavadžija“, preko uvođenja radne službe sve do podmetanja požara, uzimanja talaca i represalija protiv srodnika puštenih ratnih zarobljenika bivše jugoslovenske armije.“

U stvarnosti su ove predloge generala Hofmana njegove trupe već delom ostvarile. U prvih deset oktobarskih dana su jedinice 717. ID prilikom „akcija čišćenja“ u okolini Kraljeva streljale 105 civila i popalile brojna sela. U borbi je poginulo svega šest neprijatelja, u sopstvenim redovima su imali 12 poginulih i nekoliko ranjenih.¹²

Dana, 11. oktobra 1941, otpočeli su partizanski i četnički odredi sa ponovljenim napadom na grad, pri čemu su prvi put upotrebili i artiljeriju. 13. oktobra 1941. Vermahtove trupe u Kraljevu opkolile su protivničke snage.¹³

Istog dana, prenela je Viša komanda LXV Bemeovu „zapovest o odmazdi“ 717-oj peš. diviziji. Sutradan su, jedinice 717. ID u Kraljevu „uzele kao taoce komuniste, nacionaliste, demokrate i Jevreje - koliko ih je bilo moguće čuvati.“¹⁴

Napad na Kraljevo nastavljen je 15. i 16. oktobra 1941. sa nesmanjenim artiljerijskim okršajima, pri čemu je Vermaht ubacio još i izviđačke avione i

⁵ *Isti izvor.* Putni izveštaj majora Jaisa između ostalog i o Kraljevu, od 6. 10. 1941.

⁶ *Isti izvor,* RH 19 XI/81 Ustanički pokret u jugoistočnom prostoru, T. 1, str. 57.

⁷ Posle oštećenja od bombi fabrika aviona je tek u ieto 1941. ponovo počela proizvoditi (Olshausen, *Međuigra na Balkanu*, str. 292). U proleće 1942. demontirana je hala za proizvodnju aviona i odnešena u Vinernojštat, gde je pridodata „Raks-Verkenu“ kao „srpska hala“. U srpskoj hali, kao i u spoljnom pogonu konclogora Mauthausen logorski zatvorenici proizvodili su opremu (Frojnd/Pere, *Konclogor u srpskoj hali*).

⁸ BA-MA, RW 40/20, Dnevni izveštaj Opun. kom. generala u Srbiji. Ia AOK-a 12, 6. 10. 1941.

⁹ *Isti izvor,* RH 24-30/270, izveštaj komandanta 717. ID, Hofmana Bemeu, 10. 10. 1941.

¹⁰ *Isti izvor.*

¹¹ *Isti izvor.*

¹² *Isti izvor.* RH 26-117/12, Izveštaj o akciji 717. ID, oktobra 1941.

¹³ *Isti izvor,* Dnevni izveštaj divizijskog štaba 717. ID, 13. 10. 1941.

¹⁴ *Isti izvor,* Dnevni izveštaj divizijskog štaba, 14. 10. 1941.

„štuke". Pešadijska divizija 717. zavela je vanredno stanje u gradu. Kad je 15. oktobra uveče u Kraljevu iz kuća pucano na Vermahtove vojnike, trupa je odmah pogubila 300 Srba s ciljem „nadoknade". Sutradan su jedinice 717-e ID pretresale kuće u gradu. Izvlačili su ljude iz kuća i saterivali ih. Mesni komandant izdao je naređenje kojim je najavio nastavak pokolja:

„Današnjim danom za narod ovoga kraja stupa na snagu zakon najoštrijih represalija, tj. neće samo 100 Srba biti streljano za jednog Nemca, već će se istrebti i porodice i uništiti posed."¹⁵

Svedočenja preživelih očevidaca iz ovog grada pružaju nam sliku o tome šta se toga dana odigralo u Kraljevu:

„Kad su u okolini Kraljeva vodene bitke, nemačke vlasti u Kraljevu počele su da isteruju stanovnike iz njihovih kuća, ulica i radnih mesta i da ih zatvaraju u logor koji se nalazio u dvorištu fabrike vagona. Čete nemačkog Vermahta išle su od kuće do kuće i izgonile iz njih sve muškarce počev od 14-godišnje dece do 60-godišnjih staraca i još starijih. Sve te građane vodili su u manjim grupama kroz grad, sa rukama podignutim na glavu, potom u većim grupama i tako su ih saterivali u logor fabrike vagona. Ispred logora su ih nemački vojnici prebrojavali, legitimisali i uknjižavali, da bi ih onda zatvorili u opšti krug logora. Iz ovog logora su nemačke grupe uzimale po 100 građana i odvodili ih na unapred određeno mesto, gde su ih postrojili pred mitraljez i streljali. Pošto je tako odvedena grupa građana pogubljena pod mitraljeskom vatrom, nemački vojnici prolazili bi među mrtvim građanima i svakoga, koji je još davao znakove života, dotukli bi metkom iz mašinke ili pištolja. Nakon likvidacije jedne grupe vodili su Nemci na isti način i istim postupkom drugu grupu, itd."¹⁶

Osim stanovnika Kraljeva streljane su i mnoge izbeglice koje su živele u gradu, kao i radnici iz drugih krajeva zemlje.¹⁷

Samo na dan 16. oktobra 1941. streljali su pripadnici 749-og pešadijskog puka i 737-og pešadijskog puka, 717-e ID s ciljem „nadoknade" za 14 ubijenih i 20 ranjenih vojnika prilikom artiljerijskih okršaja prethodnog dana „ukupno 1736 muškaraca i 19 komunističkih žena."¹⁸

Još istog dana dobili su pripadnici 717-e ID dvadeset komada E. K. II,¹⁹

Međutim, ovim nije završen pokolj nad civilnim stanovništvom u Kraljevu. U vezi sa pogubljenjima u gradu otpočeo je 749-i peš. puk istrebljenje stanovništva svih mesta koja se nalaze neposredno na putu i na pruzi Kruševac-

¹⁵ Naredba mesnog komandanta, 16. 10. 1941 (citirano kod: Glišić, *Teror i zločina fašističke Nemačke u Srbiji od 1941. do 1944.*, str. 82).

¹⁶ Dokument NOKW 1638, zemaljski odbor Srbije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Saopštenje o utvrđenim zločinima, 24. 1. 1946. Jugoslovenski izvori se u ovom delu koriste samo ukoliko su priznati od Nirnberškog suda kao dokazni materijal (npr. Dokumenti NOKW) i ukoliko se njihova sadržina može verifikovati nemačkim dokumentima.

¹⁷ „Ove izbeglice su bile uglavnom radnici i nameštenici fabrike vagona i fabrike aviona u Kraljevu, kao i njihove porodice" (Dokument NORW, 1638).

¹⁸ BA-MA, RH 26-117/3, Dnevni izveštaji od 15. i 16. 10. 1941. Ove cifre su prosledene i OKW-u i OKH-u i dopunjene brojevima sopstvenih gubitaka (dva poginula i jedan ranjeni). (*Isti izvor*. Dnevni izveštaj AOK iz Ic/AO, 18. 10. 1941).

¹⁹ Dokument NOKW 1660.

Kraljevo.²⁰ Sve do 24. oktobra 1941. trajao je masovni pokolj. U toku ove sedmice streljao je Vermaht u Kraljevu i okolini između 4.000 i 5.000 civila.²¹

U dnevnoj naredbi koju je lično izdao general Beme na dan 20. oktobra 1941, on je pohvalio Vermahtove jedinice koje su bile aktivne u Kraljevu:

„Ovi dalji uspesi koje je trupa postigla u poslednje vreme doprinose ponovnom jačanju ugleda nemačkog Vermahta u Srbiji. [...] 15. 10. u tom mestu stacionirajuća trupa uz pomoć I peš. puka 737, koji je nastupio od Kruševca, odbila je danima pripremani ustanički napad. Neprijatelj je izgubio najmanje 80 mrtvih, 1.755 talaca streljano je u znak odmazde za sopstvene gubitke. [...] Svim oficirima, podoficirima i ljudstvu koji su učestvovali u ovim uspešnim poduhvatima, odajem priznanje. Napred na nova dela. Beme.”²²

2. „Napred na nova dela“! Pokolj u Kragujevu

Na dan 28. septembra 1941. četnici su Šestu četu 920-og topovskog bataljona ustrojenog u Felkermarktu (Voelkermarktu) i Linču zarobili u Gornjem Milanovcu, gde je stacionirana od sredine jula radi čuvanja municije. Tih oko 70 članova čete bili su za to vreme usled rušenja mostova i puteva potpuno odsečeni od spoljnog sveta i bez radio-veze sa ostalim jedinicama.²³ Kako im je bilo onemogućeno doturanje bilo kakve pomoći, već su potrošili namirnice. S obzirom na situaciju zamolio je četovoda svoje pretpostavljene, 26. septembra 1941, da se četa hitno prebaci u grad Kragujevac koji je udaljen 35 km, pošto je pretila opasnost „da četa podlegne nekom većem napadu bandi.”²⁴ Do premeštanja ipak nije došlo. Kada je početkom oktobra, u vezi sa povlačenjem nemačkih trupa iz Čačka za Kraljevo i Kragujevac, trebalo da strelci budu povučeni, tada je prilikom izviđanja iznad Gornjeg Milanovca letač zaprepašćeno utvrdio: „Ništa se ne kreće u tom mestu - ni nemački Vermaht, ni civilno stanovništvo.”²⁵

Nekoliko dana nakon što je bez traga nestala jedinica strelaca, stigao je u Beograd pripadnik čete koji je ispričao da su strelce u Gornjem Milanovcu napali četnici. 10 strelaca je poginulo, ostalih 60 se predalo usled bezizlazne situacije, te

²⁰ *Isti izvor.* Dnevni izveštaj AOK 12 Ic/AD, 23. 10. 1941.

²¹ Ova cifra se zasniva na jugoslovenskim procenama (vidi dokument, 1638). Od Vermahta ne postoje tačni podaci o ukupnom broju streljanih u Kraljevu između 15. i 24. oktobra 1941. U dnevnom izveštaju od 21. 10. 1941. 717. IDjavljala je: „Prodori delova JR. 749 i JR 737 jugozapadno od Kraljeva uz pomoć 'štuka'. Zaplenjena dva MG. U području divizije 519 streljanja” (*Isti izvor.* Dnevni izveštaj AOK 12 Ic/AO, 21. 10.1941). U svom mesečnom izveštaju javljao je u Kraljevu stacionirani puk 749. JR o „rezultatima poduhvata u oktobru 1941“:

„1. Gubici neprijatelja: mrtvih 5.37, od toga 4.300 radi odmazde za poginule i ranjene vojnike, zarobljenih 79 takođe streljanih, pet obešenih.

Sopstveni gubici: mrtvih 50, izgubljenih četiri, ranjenih 92.

BA-MA, RH 24-30/275, KTB Vrh. kom. LXV, Mesečni izveštaj peš. div. 717., 7. U. 1941. Prikazani „gubici neprijatelja” potkrepljuju procenu jugoslovenske strane o broju žrtava.

²² BA-MA, RH 24-18/87, Bemeova dnevna zapovest, 20. 10. 1941.

²³ BA-MA, RW 40/18, Izjava iz zarobljeništva odbačenog podoficira Šeste čete Topovskog bataljona 920, Dirnberger, 6. 10. 1941.

²⁴ *Isti izvor.* RW 40/8, Telegrafski poziv za pomoć Šeste čete upućen zapovedništvu 610 Pančevo. 11.9.1941.

²⁵ *Isti izvor.* Izveštaj potpukovnika Kogarda o izviđačkom letu 3. 10. 1941.

da su ih četnici odveli sa sobom kao zarobljenike.²⁶ Ubrzo posle toga javio je podoficir čete poreklom iz Strobela na Volfgangzeu, koji je bio pobegao iz zarobljeničtva, po imenu Franc Eger, da su srpski stražari korektno postupali sa pohvatanim vojnicima Vermahta i da su im ostavili njihove uniforme i ličnu svojinu:

„Sa nama su pristojno postupali, pošto su nam objasnili: četnici su slobodni srpski vojnici i oni priznaju ratna prava.“²⁷

Razularene Vermahtove osvetničke akcije usled ovog događaja u najstrašnijoj su suprotnosti sa humanim postupkom Mihailovičevih četnika prema zarobljenim strelcima. Beme je još početkom oktobra poslao jedinicu 717-e ID, III bataljon 749-og puka u Gornji Milanovac sa nalogom „da spale grad i da uzmu taoce da bi se izdejstvovalo vraćanje strelaca.“²⁸

Usled pogrešno shvaćene naredbe, kao što je to komandant bataljona mogao verodostojno potvrditi, a ne „iz nekakve sentimentalnosti“,²⁹ napustio je bataljon Gornji Milanovac 6. oktobra 1941. a da nisu spalili grad. Onih 170 pohvatanih talaca pušteno je na slobodu.

je daje time okrnjen ugled trupe. Zabranio je svojim trupama da se predaju i naredio im je „da se brane do poslednjeg metka.“³⁰ 15. oktobra 1941. vratila se ista trupa pod neprestanom neprijateljskom paljbom nazad u Gornji Milanovac, da bi u drugom naletu izvršila nalog koji je u međuvremenu postao vojnički potpuno besmislen. U bataljonskom izveštaju od 13. oktobra 1941. piše: „Milanovac gori, taoći se skupljaju.“³¹

Ona 133 čoveka koji su još bili u gradu, povelili su sa sobom u Kragujevac. Na povratku do svog mesta stacioniranja, Kragujevca, bataljon je razorio sva naselja na svom putu. Jedinica je, kao i prilikom nastupa, takode i na povratku bila uvučena u borbe sa protivničkim snagama koje su vojno kontrolisale oblast između Kraljeva i Kragujevca. Pri tome je bataljon imao ukupno 10 mrtvih i 26 ranjenika.³²

Kragujevac je bio zasednut Prvim bataljonom 724-og peš. puka. Njegov komandant je bio austrijski general, Adalbert Lončar. On je u julu 1941. bio meta partizanskog napada, ali je ostao nepovređen.³³ Nakon odsustva radi oporavka, on se 10. oktobra 1941. javio generalu Bemeu u Beogradu daje ponovo spreman

²⁶ *Isti izvor*, Saslušanje podoficira Dirnbergera kod vojnog zapovednika u Srbiji, 6. 10. 1941.

²⁷ *Isti izvor*, Saslušanje podoficira Franca Egera, 22. 10. 1941.

²⁸ *Isti izvor*, RH 24-18/84, Bemeov telegram Verm, zap.-u za Jugoistok, 3. 10. 1941. Kratak sažetak o akciji u Gornjem Milanovcu daje Glišić, *Teror i zločini fašističke Nemačke u Srbiji od 1941. do 1944.*, str. 79 f.

²⁹ BA-MA, RH 26-104/14, Saslušanje kap. Fidlera (komandanta III bataljona 749-og peš. puka) od la Vrh. kom, LXV, Keviš, 10. 10. 1941.

³⁰ *Isti izvor*, RH 26-104/15, Bemeova dnevna zapovest od 8. 10. 1941.

³¹ *Isti izvor*, RH 26-117/3, KTB Ia od 16. 10. 1941.

³² *Isti izvor*, Izveštaj o akciji 717-e ID za oktobar 1941., 111/749 od 17. do 25. 10. 1941. Akcija Gornji Milanovac. Ne navodeći izvor Glišić procenjuje nemačke gubitke na 20 mrtvih i 26 ranjenih (Glišić, *Teror i zločina fašističke Nemačke u Srbiji od 1941. do 1944.*, str. 8).

³³ Vidi str. 52.

za akciju. Postoje Lončar referisao Bemeovom štabu o svojim iskustvima sa ustanicima, on se vratio svome puku u Kragujevac.³⁴

Kad je stigao bataljon iz Gornjeg Milanovca, izdata je naredba da se štab 724-og peš. puka premesti iz Kragujevca za Valjevo. Iz spisa se ne može videti kada je Lončar napustio Kragujevac i pri tom preneo direktnu zapovest u vezi sa svojim jedinicama.³⁵

Major Kenig (Koenig), koji je zapovedao Prvim bataljonom 724-og peš. puka, već je čekao povratak trupe koja je dejstvovala u Gornjem Milanovcu, pošto je hteo da u Kragujevcu udruženim snagama sprovede „široku akciju odmazde“.³⁶ Nakon što je stigao bataljon iz Gornjeg Milanovca (18. oktobra 1941), ovaj plan je sproveden u delo.

Prvi korak ka masovnom pokolju civila u Kragujevcu načinjen je još istoga dana hapšenjem svih jevrejskih muškaraca i svih navodnih komunista; ukupno 66 osoba.³⁷ Bili su predviđeni za streljanje, međutim, da bi se došlo do odgovarajućeg broja „talaca“ za 10 mrtvih i 26 ranjenih Vermahtovih vojnika, bilo je potrebno 2.300 žrtava.

Kao što to proizlazi iz izveštaja okružnog komandanta, ovaj je pokušao sprečiti da se taoci koji nedostaju uzmu iz grada Kragujevca koji broji 42.000 stanovnika, jer tamo „ni jedan jedini pripadnik Vermahta ili folksdojčer nije ranjen niti streljan.“³⁸

Umesto toga savetovao je majoru Kenigu „da opkoli sela u bližoj i daljoj okolini Kragujevca, koja su odavno poznata kao potpuno ogrezla u komunizmu i da tamo uzme potreban broj žrtava.“³⁹ Major Kenig je pozitivno reagovao na ovaj predlog. Dana 19. oktobra 1941. jedinice 724. i 749. peš. puka spalile su više sela u opštini Groznice. Okružni komandant, kapetan Bišofshauzen (Bischofshausen), javljao je:

„Pri tom su 422 muška lica, bez naših gubitaka odmah na licu mesta u selima streljana, među njima jedan pop na čijem je crkvenom tornju nađena sakrivena municija.“⁴⁰

Preživeli svedoci iz opštine Groznice opisuju tok masovnog pokolja:

„19. oktobra 1941, kao i nekoliko dana ranije, nemački avioni bacali su letke kojima je stanovništvu na teritoriji Groznice pod pretnjom smrtne kazne naređeno da ostanu kod svojih kuća. Tako je većina seljaka u mestima Groznice,

³⁴ BA-MA, RH 24-18/87, KTB Ia XVIII brdske AK, 10. 10. 1941.

³⁵ Dana 28. 10. 1941. stigao je Lončar ponovo u Beograd i kao zapovednik grada preuzeo je vojno obezbeđenje Beograda. (*Isti izvor*, Upis u KTB od 28. 10. 1941). Iako se Lončarevo mesto boravka između 18. i 28. 10. 1941. iz spisa ne može pouzdano utvrditi, ponešto ukazuje na to da on u to vreme više nije bio komandant puka, već da je tu funkciju bio predao najstarijem članu stacionirajuće vojske i vodi Prvog bataljona 724-og peš. puka, majoru Kenigu.

³⁶ *Isti izvor*, RH 26-104/16, Izveštaj puka 724 pešadijskim divizionima 704. i 717, 16. 10. 1941.

³⁷ *Isti izvor*, Izveštaj o akciji 1/724 za period od 17-25. 10. 1941. Glišić navodi daje broj uhapšenih lica u Kragujevcu na dan 18. 10. 1941. iznosio 70 (Glišić, *Teror i zločini fašističke Nemačke u Srbiji od 1941. do 1944*, str. 8).

³⁸ BA-MA, RW 40/12, Pismo okružnog komandanta Kragujevca, kap. Fon Bišofshauzena komandi 610 u Pančevu i zapovedniku u Srbiji Ia, 20. 10. 1941.

³⁹ *Isti izvor*.

⁴⁰ *Isti izvor*.

Mala Pčelica, Erdeca, Vicište, Adžine Livade i Trešnjevnik opštine Groznice bila kod svojih kuća, ali su mnogi bili u seoskoj crkvi postoje bila nedelja i slava Svetog Tome, kada je iz pravca Kragujevca pred selo Groznice u dve grupe stigla kaznena ekspedicija majora Keniga koji je već bio poznat po svojim zlikovačkim delima u Srbiji. Jedna grupa je dolazila u širokom stroju, a druga na kamionima glavnom ulicom, radi lakšeg i bržeg blokiranja sela. Ubrzo su do zuba naoružani nemački vojnici pokazivali svoje „viteštvo“ i svoj „borbeni duh“ u odnosu na mirne i bespomoćne ratare ovog sela. Nemački vojnici razišli su se po selu u više grupa i pohvatali sve muške stanovnike gde god da su se nalazili, u kući, na ulici ili u crkvi. Ali na one koji bi pokušali da se spasu bekstvom, otvarali su vatru iz svih vrsta oružja i ubijali su ih. Pohvatane ljude su u grupama od po 30 do 50 bez ikakvog objašnjenja ubili iz mitraljeza, a one koji su još davali znake života dokrajčili bi hicima iz revolvera. Tako su čobanina, Ljubišu Manića, koji je imao samo 14 godina, oterali od njegovog stada i streljali. Sveštenika Nikolu Aleksića, koji je u prepunoj crkvi čitao molitvu, kao i sve muške stanovnike, isterali su iz crkve i streljali. Celokupno muško stanovništvo iz opštine Groznice ubijeno je, veliki broj porodica ostao je bez muškaraca. [...]

Nemci su krivicu seljaka iz opštine Groznica nalazili u rušenju mosta pored mesta Groznica, što su učinili nepoznati izvršiooci, a što je očito predstavljalo samo prividan razlog da bi se opravdali.⁴¹

Sutradan se nastavljalo ubijanje u Kragujevcu. Okružni komandant Fon Bišofshauzen piše da su izvlačili iz njihovih stanova muškarce i dečake koji su još ostali u gradu, hapsili ih na ulici, izveli čak i čitave razrede sa nastavnicima iz škola i saterali ih na jedno mesto.⁴²

Do kraja dana obe Vermahtove jedinice imale su ukupno 2.300 taoca.⁴³

U izveštaju „Državne komisije za utvrđivanje zlodela okupatora i njegovih pomagača“ opisuju preživeli stanovnici Kragujevca masovni pokolj koji je Vermaht izvršio 20. i 21. oktobra 1941:

„[...] Još ranije, 1. oktobra 1941, okružni komandant, baron Fon Bišofshauzen, insistirao je kod direktora i upravitelja kragujevačkih škola da učenici redovno pohađaju školu. U međuvremenu, kako učenici i dalje nisu posećivali školu, Bišofshauzen je 17. oktobra 1941. ponovo sazvao sve direktore i naredio im da svi učenici imaju neizostavno da pohađaju školu, jer će se u protivnom učenici, kao i njihovi roditelji smatrati saboterima, te će kao takvi biti streljani. Pod ovakvim pretnjama učenici su počeli redovno da pohađaju školu. Na dan 20. oktobra, na dan sveopšte racije škole su bile pune.

Dana, 18. oktobra 1941, nemački vojnici u Kragujevcu, na osnovu posebnog obeležja, pohvatali su sve Jevreje muškog pola, kao i one koji su po njihovom mišljenju bili komunisti. Zatvorili su ih u barake bivše Autokomande na Stanovljanskom polju. Tu su ih držali gotovo bez hrane sve do 20. oktobra 1941.

⁴¹ Dokument NOKW 1638, Jugoslovenske državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.

⁴² *Isti izvor.*

⁴³ BA-MA, RH 26-104/16 Izveštaj o akciji 1/724, 17-25. 10. 1941.

kad su ih uveče u šest sati sve do jednog streljali. Njihovi leševi su nađeni razbacani u barakama gde su bili smešteni, kao i po dvorištu u svim pravcima, onako kako su u paničnom strahu pokušali da izbegnu smrt. Tu je ubijeno otprilike 60 ljudi, a među njima i nekoliko žena. Stvari ubijenih pokupili su Nemci. 20. oktobra 1941. otpočeo je u Kragujevcu opšte saterivanje muškaraca. Nemci su blokirali sve izlaze iz grada. Međutim, puštali su da uđu u grad seljake koji su iz okolnih sela dolazili poslom u Kragujevac, da bi ih kasnije pohapsili i streljali. (...) Nemci su upali u gimnaziju i ostale škole, odakle su u toku nastave izveli profesore i čak počev od petog razreda, postrojili ih po trojicu i odveli. Odvedeni su svi radnici koji su obavljali radove na Lepenici (reka kod Kragujevca - W. M.). Među njima je takode bilo mnogo dece. I njih su odvukli. Opkolili su sva nadležstva, pa su sve one koji su se tamo nalazili isterali i odveli. [...]

Sveštenike i vernike pohapsili su u crkvama, ne vodeći računa o nužnom pijetetu prema crkvi. Na kraju je Stošić, šef policije, predao Nemcima sve zatvorenike, kako političke, tako i kriminalne. Velik broj lica uhapšen je i u njihovim kućama, te su odvođeni pod pretnjom ili simuliranjem lažnih činjenica. Nemci su, naime, stalno ponavljali da ih vode samo da bi im promenili isprave i da im njihova nemačka kultura zabranjuje da vrše streljanja. Tako im je pošlo za rukom da ljudi ne pruže otpor i da ostanu pasivni. (...) Svi uhapšeni odvedeni su u dvorište kasarne Trećeg artiljerijskog puka i tamo pretresani, pa su im oduzeli sve stvari kao što su: duvan, upaljače, peroreze, časovnike, futrole nalivpera i dr. U dvorištu kasarne odvojeni su oni koji su došli iz zatvora, njih 50, pa su i oni još uveče istog dana odvedeni na Stanovljansko polje, gde je izvršen masovni pokolj mitraljeskom paljbom. Samo je mali broj pojedinaca uspeo da pobegne jer su prilikom streljanja bili samo ranjeni, što je Nemcima promaklo, tako da ih nisu sasvim dotukli.

Ostali zarobljenici zatvoreni su u topovske šupe, gde su proveli užasnu noć stisnuti kao sardine, bez hrane i vode. [...]

Sutradan, 21. oktobra 1941, počeo je masovni pokolj u sedam sati ujutru. Nemci su izvodili iz baraka jednu grupu za drugom i vršili odvajanja. Mali broj je izdvojen, uglavnom zanatlije posebne vrste i inostrana lica. Preostale su Nemci u punoj ratnoj opremi, po grupama od 60 do 120, stražarski odvodili do obližnjeg potoka gde im je naredeno da se postroje u dva reda, pa su ih onda ubijali vatrom ih teškog mašinskog oružja. Zatim su pregledali streljane i ko je davao još i najmanje znake života, toga su dokrajčili revolverskim i puščanim hicima. Pokrili su ih kukuruzovinom, pa su pevajući išli po drugu grupu. Tako je to išlo celog prepodneva do dva sata. Kada je sve bilo završeno, priredili su paradu kroz grad. U toku samog streljanja pojavio se major Kenig lično, da bi nadgledao kako napreduje streljanje.

Od onih uhapšenika koji nisu bili streljani, odvojili su deo, otprilike 400, pa su ovi zadržani kao taoci, ostali su pušteni na slobodu, pošto im je prethodno Marisav Petrović (član Ljotičeve grupe koja je kolaborirala sa okupatorom - W. M.) u prisustvu nemačkog oficira održao predavanje o velikodušnosti nemačkog Rajha i zatražio od njih da poviču „Haj! Hitler“.

Prilikom streljanja samo je mali broj uspeo da se spasi ili bekstvom, ili zbog toga što su slučajno bili samo ranjeni. Da bi sprečili dalje pokušaje bežanja, Nemci su poslednje grupe vezivali užadima, pa čak i bodljikavom žicom.

Do sada (izveštaj Komisije sastavljen je u avgustu 1945 - W. M.) je nađen 31 masovni grob, pored mnogih pojedinačnih grobova, osim toga utvrđena su imena 2.324 streljanih.

Među streljanima bilo je i mnogo mladića ispod 18 godina, kao i dece. Ima takode i osoba preko 70 godina. Sto se tiče zanimanja, svi su bili zastupljeni, kako intelektualci, tako i radnici i seljaci. Bilo je profesora, učenika i sveštenika, trgovaca, zanatlija, činovnika, sudija, radnika i šegrta. Streljano je osam sveštenika, 16 učitelja, 15 profesora, 59 učenika, 17 šegrta, kao što je to utvrđeno na osnovu dostavljenih izveštaja.

Dosad je utvrđeno daje ubijen sledeći broj dece ispod 18 godina: 5 dece od 12 godina, 3 dece od 13 godina, 4 dece od 14 godina, 9 dece od 15 godina, osim toga 20 dece od 15 godina, 37 dece od 17 godina i 66 mladića od 18 godina. To iznosi ukupno 144. Takode je ubijeno 11 lica preko 70 godina.

Bilo je slučajeva da su bolesne osobe izbacivali iz njihovih kuća i trpali na kamione, da bi ih odvezli na likvidaciju. Odvodili su i invalide i osobe bez nogu. Nekoliko dobrovoljaca pod vodstvom IR Žile Zdravkoveca, prihvatilo se zadatka da sakupe sve Rome. Među Romima je bilo nekoliko nepokretnih staraca. Dobrovoljci su ih kao vreće bacali na kamione.⁴⁴ Za vreme pokolja dolazilo je do strašnih epizoda najrazličitije vrste. Tako su, Milosav M. Radojković i njegov otac, odvedeni na likvidaciju. Pri razvrstavanju odvojen je otac dotičnog iz grupe za streljanje. Videvši da mu je sin određen za streljanje, on je predložio nemačkom oficiru da streljaju njega umesto sina. Nemač je bez daljnjeg prihvatio trampu.

Drugi slučaj: Nemci su iz grupe za streljanje izdvojili četvoro dece. Stigavši tamo Marisav Petrović zamolio je Nemce da izuzmu još dvoje iz grupe za streljanje ponudivši im za zamenu petoricu drugih. Kad su mu Nemci dali saglasnost, Marisav Petrović im je predao pet mladića među kojima su se nalazila dvojica koja su ranije već oslobođena. Jedan od njih uspeo je da se spasi, tako što je umesto njega streljan njegov otac, ali drugi, sin Boška Petijanskog, streljanje.

Nakon završetka likvidacija - dok su pokopavali leševe - Nemci i dobrovoljci su opljačkali žrtve. U gradu se pojavila gomila opljačkanih predmeta.

Pored lica iz Kragujevca i okoline, dovedena je i grupa iz Gornjeg Milanovca, koja je takode streljana 21. oktobra. Nakon izvršenog zločina Nemci nisu dozvolili pristup telima rodbini. Pucali su na svakog ko bi to ipak pokušao. Anagažovana je posebna grupa ljudi radi pokopavanja leševa, uz naređenje da ne ostave nikakvog traga na mestima ukopa.

Da bi sakrile svaki zvaničan trag tog užasnog zločina, nemačke vlasti su zabranile održavanje javnog pomena. Samo su sveštenici smeli da prisustvuju. Po naređenju nemačkih vlasti na crkvenim umrlicama nije smelo da se kao uzrok smrti navede „streljanje“.

⁴⁴ Streljano je oko 200 Roma koji su na dan pokolja slučajno došli u grad [Kenrick/Puxon, Sinti i Romi - *Istrebljivanje jednog naroda u državi NS (NS-Staat)*, str. 91],

Nemačke vlasti išle su još dalje, tako što su rodbini streljanih popunjavali potvrde iz kojih proizlazi da su streljani izgubili život, tobože, u borbama u Kragujevcu 21. oktobra 1941,⁴⁵

Napolju su nemačke vlasti pokušale da zataškaju masovni pokolj.⁴⁶ U odnosu na generala Bemea nije bilo potrebno ustručavanje. Prvi bataljon 724. peš. puka, koji je bio pod komandom 717. peš. divizije, javio je istinito i lapidarno:

„20. 10. Naveče će biti streljani još 18. 10.-og uhapšeni komunisti i Jevreji i 53 kažnjenika iz mesnog zatvora iza zaplenjenog logora.

21. 10. ujutru u 7 sati počinje odabir i streljanje uhapšenih. Time je akcija završena, ukupno je streljano 2.300 Srba razne starosti i zanimanja.⁴⁷

Vojnici su uzeli k srcu dnevnu zapovest koju je general Beme bio izdao radi podsticanja trupe⁴⁸ i dokazima potvrdili svoju revnost prilikom pokolja. Sad su mogli sa pravom očekivati da će biti pohvaljeni za pokolj. U ratnom dnevniku Bemeovog Osamnaestog korpusa zabeleženo je 23. oktobra 1941: „uspešni poduhvati divizija Više kom. LXV navode na konstataciju kako nas raduje porast napadačkog duha i inicijative trupe koja je do sada nesumnjivo naginjala ka pasivnosti.”⁴⁹

„Revnost" i „napadački duh" počeli su u mnogim tačkama da idu u raskorak sa pravim ciljevima „umirenja" Srbije - naime sa eksploatacijom resursa i radne snage u zemlji za nemačku ratnu privredu. OKW je primetila da strategija neobuzdanog masovnog ubijanja, koju sprovode general Beme i njegove trupe, delom pokazuje kontraproduktivno dejstvo. Tako je Vermaht u Kraljevu streljao oko 40 Ljotičevih pripadnika, većinom petokolonaša i pored protestovanja Vermahtovog štaba za vezu.⁵⁰

Dana 21. oktobra 1941. poslao je Bemeov načelnik generalštaba, Pemzl na osnovu saopštenja OKW, radio-poruku 749-om p. puku u Kraljevu koja sadrži uputstvo da se 600 uhapšenih radnika fabrike aviona Dornier u Kraljevu ne

⁴⁵ Dokument NOKW 1638.

⁴⁶ Uprkos tom polovičnom manevru zamaglivanja, za pokolj se u najkraćem roku saznalo širom Srbije. Dilas izveštava da je srpsko stanovništvo bilo zastrašeno nakon nemačkih akcija u Kraljevu i Kragujevcu, te daje stoga znatno bojažljivije podržavalo partizane nego pre (Dilas, *Partizanski rat*, str. 119). Jugoslovenska izbeglička vlada u Londonu takođe je preko Mihailovića obaveštena o ova dva pokolja. Mihailović je saopštio daje Vermaht u Kraljevu ubio 2.100, a u Kragujevcu 2.300 ljudi (Weeler, *Britain and the War for Yugoslavia, 1940-1943*, str. 89).

⁴⁷ BA-MA, RH26-104, Izveštaj o akciji Peš. puka 1/724, 17-25. 19. 1941. Jugoslovenski istoričari navode broj ubijenih od 7.000 ljudi, ada se pri tom ne pozivaju na izvore [npr. u Drugom svetskom ratu Glišić iznosi da prema podacima o žrtvama i sačuvanim zabeleškama načelnika Uprave u Banatu, Danila Mihajlovića, broj ubijenih bio je između 7.000 i 7.300 (Glišić, *Teror i zločina fašističke Nemačke u Srbiji od 1941. do 1944.*, str. 81. ff.)]. Zvanični spisak umrlih koji je izdala Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača ipak sadrži samo 2.324 imena. Pošto su spisak žrtava sastavljen od Nemaca 1943. godine, nemački organi uništili, nije moguće tačno utvrditi stvaran broj ubijenih. Kako se broj streljanih talaca u Kragujevcu (2.300), koji u svom izveštaju navodi I bat. 724-og peš. puka slaže sa brojem nemačkih gubitaka (10 poginulih i 26 ranjenih) prema ključu 1:100, to se cifra od 2.300 čini najverovatnijom.

⁴⁸ BA-MA, RH24-18/87, Dodatak uz KTB XVIII. Geb. AK. 20-10-1941.

⁴⁹ *Isti izvor*, KTB Ia, XVIII. Geb. AK., 23. 10. 1941.

⁵⁰ *Isti izvor*, RH 24-18/165, KTB Ia Bev. Kdr. gen. u Srbiji, 19. 10. 1941.

streljaju, već da ih prebace u Beograd.⁵¹ A, 25. oktobra 1941, Beme je, doduše, još jednom izrazito pohvalio trupu koja je „na uzoran način i sa zahtevanom čvrstinom prihvatila mere potrebne za savlađivanje ustaničkog pokreta,⁵² ali je istovremeno pozivao da se sa stihijskog streljanja stanovništva pređe na planski regulisano streljanje taoca, jer su streljanja „čitavog radništva nemačkog pogona opreme bila nepopravljivo pogrešni potezi.“⁵³

Konačno, ekonomsko izrabljivanje nije trebalo da bude ometano; samo u periodu između juna i septembra 1941. iz Srbije je za Nemačku otpremljeno robe u vrednosti od okruglo 1/3 ukupnog godišnjeg izvoza Jugoslavije u 1939-oj godini.⁵⁴

Uzimanje u obzir ekonomskih interesa, međutim, nije značilo da su prestala ubijanja. Samo je odabir taoca za žrtvovanje tekao odsad svrsishodnije. Pozivajući se na Bemeovu naredbu od prethodnog dana, ukazao je načelnik Uprave, Turner, 26. oktobra 1941. svim okružnim i feldkomandanturama još jednom da su „prilikom sprovođenja naredbe od 10. 10. 1941. [...] na pojedinim mestima trupa vršila streljanja čije posledice navode na razmišljanje.“⁵⁵

Indirektno je potvrdio i to da je Vermaht dosad stihijski ubijao ljude, da bi se postigao Bemeov odnos 1 : 100:

„Trupu treba zatim prilikom uzimanja talaca ne samo posavetovati, već feld- i okružne komande moraju da budu [...] u stanju da trupi bez daljnjeg postavi red talaca. Verovatno će pri odnosima 1:100 kod ubijenih, odnosno 1:50 kod ranjenih nemačkih vojnika često biti slučaj da feld- i okružne komande neće više moći da nađu taoce u traženom broju ukoliko treba, u neku ruku, da se uzme u obzir izvestan pojam krivice samo na osnovu držanja predviđenih za hapšenje.“⁵⁶

Kod dve grupe talaca mesne i okružne komande nisu morale da uzmu u obzir one zaista neodređene kriterijume kao što je „opšte držanje predviđenih za hapšenje.“ one su na osnovu rasističkih kriterijuma okupatora i dalje neograničeno stajale na raspolaganju kao žrtve za streljanje:

„U načelu se može tvrditi to da Jevreji i Romi opšte uzevši predstavljaju element nesigurnosti, a time i opasnost za javni poredak i bezbednost. Jevrejski um je taj koji je prouzrokovao ovaj rat, te mora da se uništi. Rom na osnovu njegove unutrašnje i spoljašnje konstrukcije ne može da bude upotrebljiv član narodne zajednice. Utvrđeno je da jevrejski element ima znatnog udela u vođenju bandi i da su baš Romi odgovorni za naročito užasna dela i za službu obavešta-

⁵¹ *Isti izvor*, RH 24-18/213, Dodaci uz KTB, Quartiermeister Bev. Kdr. General in Serbien, 22. 10. 1941.

⁵² Arhiv dokumenta Pokreta otpora u Austriji (u nastavku teksta: DOEW), akt 3609, Bemeova naredba od 25. 10. 1941).

⁵³ *Isti izvor*.

⁵⁴ KA Beč, B/556, Ostalo za Bemeom, karton 50, list 209, Izveštaj generalnog opunomoćenika za privredu u Srbiji vode grupe Nojhauzena po pitanju snabdevanja u Srbiji, upućen Vermahtovom zapovedniku za Jugoistok, 25. 11. 1941.

⁵⁵ Dokument NOKW 802, Turnerova zapovest svim okružnim i feldkomandanturama, 26. 10. 1941.

⁵⁶ *Isti izvor*.

vanja. Zbog toga se u načelu imaju u svakom slučaju staviti na raspolaganje trupi kao taoci svi jevrejski muškarci i svi Romi muškog pola."⁵⁷

Kada je Beme posle jedva tri meseca, 2. decembra 1941. opozvan iz Srbije,⁵⁸ ostavio je za sobom krvnički bilans. Naspram 160 mrtvih i 278 ranjenih njegove trupe, bila su zvanično 3.562 poginula neprijatelja i 11.164 streljana taoca.⁵⁹

Podaci, međutim, nadalje, nisu bili potpuni pošto „bilansi streljanja" većeg broja jedinica nisu nađeni. Uistinu broj „talaca" koje su između kraja septembra i početka decembra 1941. streljale jedinice Vermahta pod komandom generala Bemea, kretao se između 20.000 i 30.000.⁶⁰ U svojevrsnom „knjigovodstvu masovnog pokolja", polazeći od nepotpunih podataka, tačno je otkriveno daje pri važećoj „kvoti odmazde" od 1:100, odnosno 1:50 trebalo streljati još 20.174 taoca.⁶¹

Kao što se iz raspoloživih akata ne vidi tačno ukupan broj streljanih, ne može se pouzdano proceniti ni broj žrtava genocida koji je Vermaht sprovodio pod izgovorom „streljanja taoca". Procenjivanjem oskudnih i delom kontradiktornih brojčanih podataka okupatora za ovaj period dolazi se do najmanje 6.000 streljanih Jevreja i Roma.

Prilikom oprostaja Beme se u dnevnoj zapovesti na svoj način zahvalio trupi:

„Firer i vrhovni zapovednik Vermahta pozvao je generalnu komandu XVIII (Geb.) A. K. na nove zadatke van Srbije.

Pri oprostaju izražavam svim trupama i službama, koje su dosad bile meni podređene, svoju zahvalnost i priznanje za njihove učinke u borbi protiv komunizma i za njihovu aktivnost na smirivanju zemlje. Vrlo brzo su nemačke trupe uz

⁵⁷ *Isti izvor*, Turnerova naredba svim okružnim i feldkomandanturama, 26. 10. 1941.

⁵⁸ Dana 7. 12. 1941. artiljerijski general Bader, dosadašnji načelnik Više komande LXV preuzeo je dužnosti opunomoćenog komandujućeg generala Bemea (Dokument NOKW 1660, Dnevni izveštaj AOK 12 12 Ic/AO, 7. 12. 1941).

⁵⁹ BA-MA, RW 40/23, KTB Qu. (Izvor) Odelj. Opun. kom. generala u Srbiji, zabeleška o raerama odmazde do 5. 12. 1941.

⁶⁰ Tačan broj žrtava ne može da se utvrdi prema raspoloživim dokumentima. Erpenbek navodi broj od 11.164 „žrtvovanih talaca" (Erpenbek, Srbija 1941, str. 127). Ova cifra potiče iz pomenutog „bilansa streljanja" koji je sačinjen prilikom odlaska generala Bemea. Kao što to proizlazi iz dokumenta, navedeni broj žrtava svakako ni izdaleka nije potpun. Načelnik Vojne uprave, Turner, pisao je u svom raportu od 6. 11. 1941. da broj Srba, Jevreja i Roma streljanih u borbama, „odn. u znak represalija [...] iznosi blizu 20.000" (KA Beč, B/556, Nr 50, zaostalo za Bemeom, raport od 6. 11. 1941., str. 2). Prema Bencleru bi broj žrtvovanih talaca u toku 1941. godine iznosio oko 20.000. U svom izveštaju generalpukovniku Leru od 29. 12. 1942. Nedić govori o otprilike 17.000 izvršenih streljanja u istom periodu (Glišić, *Teror i zlodela fašističke Nemačke u Srbiji od 1941. do 1944.*, str. 95). Kod Glišića nailazimo na nepotpune liste masovno streljanih u oktobru 1941., samo za ovaj mesec Glišić navodi broj od preko 10.000 streljanih i dolazi do zaključka - što, međutim, ne potkrepljuje citiranjem izvora - daje većinu tih zločina izvršila Pešadijska divizija 717. Bez navođenja izvora pišu Miler/Celer (Mueller/Zoeller), daje u Srbiji „samo do decembra 1941. [...] 34.900 ljudi streljano ili obešeno" (Miler/Celer, *Okupacioni zločini fašističkog Vermahta prema srpskom stanovništvu u jesen 1941.*, str. 707). Ako se sabere broj palih u borbama otpora i žrtvovanih talaca, onda bi ta cifra mogla da bude najbliža stvarnosti.

⁶¹ BA-MA, RW 40/23, KTB Qu. (Izvor) Odelj. Opun. kom. generala u Srbiji, Zabeleška o merama odmazde do 5. 12. 1941.

pomoć delova Luftvafea i Marine potukie ustanički pokret. Tokom delimično upornih borbi protiv potuljenog neprijatelja, uprkos nepovoljnim vremenskim prilikama i teško pristupačnim terenima, postignuti su uspesi na koje mogu da budu ponosni svi oficiri, podoficiri i vojnici koji su u njima učestvovali.

Isto tako izražavam zahvalnost i priznanje Vojnoj upravi i svim nemačkim civilnim službama za njihovu neumornu spremnost na akcije Neumorni i odgovarajući rad ovih službi tekao je uvek u uzornoj saradnji sa trupom.

Napred na nova dela!

Ziveo firer!

Pešadijski general."⁶²

Bemeova vojna „prodorna snaga“ impresionirala je i Gleza fon Horstenaua. Na rastanku poželeo je Bemeu „svaku vojničku sreću u budućoj karijeri slavnog vođe pobedničkih nemačkih ratnika.“⁶³

Nakon ugušenja ustanka u Srbiji i odlaska generala Bemea, streljanje talaca prešlo je sa Vermahta na Vojnu upravu i na SD. Trupa je bila zadužena još samo za hvatanje taoca, uhapšene taoce je odsad odmah predavala policiji radi daljeg postupka. Dolaskom višeg SS i policijskog rukovodioca Augusta Majsnera (Meyszner), koji je bio poreklom iz Austrije, u januaru 1942. prešla je borba protiv političkih neprijatelja (komunista, Jevreja itd.) na policiju. Obe borbene divizije (342. ID i 113. ID) koje su dovedene u jesen 1941. mogle su opet da budu povučene, a vojne okupacione snage koje su od početka stacionirane u Srbiji svedene na tri divizije (704. ID, 714[^]ID i 717. ID).

⁶² *Isti izvor*, RH 24-18/87, Bemeova dnevna zapovest od 5. 12. 1941.

⁶³ KA Beč, Zaostalo za Bemeom, Karton 50, list 13. Radio-poruka Gleza fon Horstenaua Vermahtovoj okružnoj komandi XVIII, General Beme, 11. 12. 1941. Pošto se u zvaničnoj seriji knjiga Savezne vojske Austrije, koja služi za obučavanje trupa, napad na Jugoslaviju prikazuje kao „vođenje rata vredno pažnje“, može se primetiti u najmanju ruku implicite oprezno distanciranje od Vermahtovih krvoprolića u Kraljevu i Kragujevcu: „Postupci prema pripadnicima Vermahta koji se kose sa međunarodnim pravom, doveli su do stalnih represalija, koje su bile uperene protiv nedužnog civilnog stanovništva. Samo u Kragujevcu je 21. oktobra 1941. streljano oko 7.000 lica, u Kraljevu istog dana sledećih 2.000 ljudi. Od septembra do decembra 1941. u Srbiji je ubijeno navodno 35.000 talaca. Ove terorističke mere doveli su četnicima i partizanima nove borbe“ [Viner (Wiener), Partizanska borba na Balkanu, str. 88, 111].